

EDMUND DE WAAL

CARTES A CAMONDO

TRADUCCIÓ DE L'ANGLÈS
DE MARTA MARFANY

BARCELONA 2023 QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Letters to Camondo*

Publicat per
QUADERNS CREMA
Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 2021 by Edmund de Waal
© de l'edició original, 2021 by Chatto & Windus
© de la traducció, 2023 by Marta Marfany Simó
© de la il·lustració de la coberta, by MAD, París / Christophe Dellière
© d'aquesta edició, 2023 by Quaderns Crema, S. A.

Drets exclusius d'edició en llengua catalana:
Quaderns Crema, S. A.

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

ISBN: 978-84-7727-675-3
DIPÒSIT LEGAL: B. I4 674-2023

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *setembre de 2023*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

CARTES A CAMONDO

I, 9 — II, 11 — III, 14 — IV, 16 — V, 18 — VI, 20 —
VII, 24 — VIII, 26 — IX, 27 — X, 32 — XI, 36 —
XII, 40 — XIII, 44 — XIV, 46 — XV, 48 — XVI, 52 —
XVII, 55 — XVIII, 57 — XIX, 59 — XX, 62 — XXI, 65 —
XXII, 68 — XXIII, 71 — XXIV, 73 — XXV, 74 —
XXVI, 79 — XXVII, 82 — XXVIII, 86 — XXIX, 87 —
XXX, 89 — XXXI, 92 — XXXII, 96 — XXXIII, 99 —
XXXIV, 102 — XXXV, 104 — XXXVI, 106 — XXXVII, 107 —
XXXVIII, 112 — XXXIX, 115 — XL, 118 — XLI, 121 —
XLII, 124 — XLIII, 126 — XLIV, 127 — XLV, 128 —
XLVI, 132 — XLVII, 137 — XLVIII, 138 — XLIX, 142 —
L, 155 — LI, 156 — LII, 157 — LIII, 159 — LIV, 160 —
LV, 164 — LVI, 165 — LVII, 168 — LVIII, 172 —

Lectures complementàries, 175

Llista d'imatges, 177

Agraïments, 180

Per a Felicity.

*Lacrimæ rerum*¹

¹ De «*sunt lacrimæ rerum et mentum mortalia tangunt*» ('hi ha llàgrimes per a l'infortuni i les coses humanes toquen el cor'), Virgili, *Eneida*, cant I, v. 462 [trad. de Miquel Dolç, Barcelona, La Casa dels Clàssics, 2019, p. 59].

I

Benvolgut amic,

Torno a dedicar-me als arxius. És un matí de començaments de primavera i als arbres del parc hi ha aquesta immanència amb prou feines retinguda. Ara només són unes quantes fulles, però la setmana que ve serà diferent. Fa massa fred i humitat per estar-se en un banc, però m'hi assec una estona. Per aquí no hi ronden ni els gossos. Ha plogut. Hi ha una paraula per a l'olor que fa el món després de la pluja: *petricor*. Sona una mica francès.

A aquesta hora tothom sembla ser fora i lluny. Amb una energia que empeny endavant, propulsora.

M'aixeco i avanço pel camí de grava xop, surto per les portalades daurades de l'avenue Ruysdaël, i enfilo a l'esquerra per la rue de Monceau. Truco al timbre del número 63 i espero una resposta.

Torno als arxius. Una força m'atrau cap a les habitacions de dalt les golfes, les estances del servei, que ens transporten cent anys enrere.

Portalada cotxera del musée Nissim de Camondo, rue de Monceau, n. 63, Paris.

II

Benvolgut amic,

Faig un arxiu del vostre arxiu.

Trobo inventaris, còpies en paper carbó, catàlegs de subhastes, rebuts i factures, memoràndums, últimes voluntats i testaments, telegrams, anuncis de diari, targetes de condol, menús i esquemes de la distribució dels convidats a taula, partitures, programes d'òpera, croquis, registres bancaris, quaderns de caça, fotografies d'obres d'art, fotografies de la família, fotografies de làpides, llibres de comptes, llistes d'adquisicions.

Cada document és d'un tipus de paper diferent. Amb un pes i una textura i una olor diferents. En alguns hi ha estampat un segell que indica quan es va rebre una carta i quan es va contestar. Els arxius són una manera de mostrar com en sou, de meticulós. I, és clar, són un lloc per concentrar-se a fons i passar desapercebut.

¿Per què hi ha copiada tanta cosa? ¿Per què hi ha còpies en paper carbó, que és gairebé ingràvid?

Aquí, a la cinquena planta del número 63 de la rue de Monceau, entre les estances del servei, hi ha una habitació folrada de prestatgeries fondes amb lleixes de roure. Era l'*ancien garde-meubles*, l'antic traster, segons els plànols de l'arquitecte del 1910. Totes les prestatgeries estan plenes de llibres de comptabilitat i munts de cartes i capses amb fotografies. Alguns llibres de comptabilitat són en doble fila. És tot un món. És una família, un banc, un llinatge.

M'agradaria saber si heu llençat mai res.

Trobo les cartes dels restaurants que freqüentàveu amb

els vostres amics gurmets. Trobo instruccions als jardiners per a la plantació anual del parterre, instruccions per al vostre marxant de vins, per a l'enquadernador perquè protegeixi els exemplars de la *Gazette des beaux-arts* amb un bon cuiro marroquí, instruccions per a la conservació de les pells, instruccions per al veterinari, el boter, el florista. Trobo les vostres respostes als antiquaris que us escriuen cada dia.

Aquí hi ha els vostres quaderns amb les llistes d'adquisicions. El primer amb la inscripció «Abans de 1907–22 de novembre de 1926». El segon, «3 de gener de 1927–2 d'agost de 1935». Són molt detallats.

Trobo documents per al transport de mercaderies, documents per al transport de gent com a mercaderia.

Trobo els documents per a la vostra filla. Per al vostre gendre. Per als seus fills.

Ho trobo duríssim.

Llibres de correspondència, enquadernats en pell vermella, del banc de Isaac Camondo & Cie, 1880-1890, als arxius del musée Nissim de Camondo.

III

Benvolgut amic,

Com que sóc en bona part anglès, voldria preguntar-vos pel temps.

Voldria demanar-vos quin temps fa a Constantinoble i al bosc d'Halatte, on els caps de setmana caceu amb els Lyons-Halatte vestits amb lliurea blava, i quin temps fa a Saint-Jean-Cap-Ferrat i al mar. Rúfol. Sé que teníeu un iot força esplèndid, però no estic segur si va ser una adquisició plutocràtica per obligació o per plaer. De fet, m'agradaria saber més coses sobre la vostra obsessió per la velocitat. Tot això d'embalar-se amb l'últim model d'automòbil i el vent que us colpeja la cara, la cursa de París a Berlín, tot passa rabent mentre França desapareix entre la pols que aixeca el vostre Renault Landauet. El 1895 seieu al volant ben dret amb gorra i ulleres de motorista i jaqueta de pell, una manta a la falda, a punt per enfrontar-vos al món. És un dia assolellat. Les ombres del cotxe són allargades. La carretera és buida.

Voldria saber quin temps fa als quadres de Guardi que heu comprat per al *petit bureau*, el petit estudi. Els gondolers lluiten contra el vent amb la piazza San Marco de fons. Les banderetes voleien. La llacuna és d'un verd jade empiri.

Vull saber coses sobre la sala de la porcellana, on els vostres jocs de vaixel·la de Sèvres, *les services aux oiseaux Buffon*, estan exposats en vitrines, en sis prestatges, i on dineu tot sol.¹ ¿Mireu a fora per la finestra i veieu les branques dels

¹ Vegeu Sylvie Legrand-Rossi, *Les services «aux oiseaux Buffon» du*

arbres gronxant-se suaument al vostre jardí i, més enllà, al parc Monceau? El 1913 va plantar-hi aurons japonesos, *ligustrums* xinesos i *Prunus cerasifera* «*Pisardii*», prunera de fulla vermella. Pensàveu en el futur, és clar.

Així és com els anglesos preguntem com va tot. Parlem del temps. I dels arbres.

Hi tornaré més endavant.

comte Moïse de Camondo. Une encyclopédie sur porcelaine, París-Montreuil, Les Arts Décoratifs-Gourcuff Gradenigo, 2016.

IV

Benvolgut,

M'adono que no sé gaire com us he de dir, *Monsieur le Comte*.

Mentre remeno entre les cartes de comerciants i proveïdors que sol·liciten la vostra atenció, el vostre patrocini per a l'exposició d'un aniversari, la vostra amabilitat per deixar remetre tal factura, veig que se us adrecen de diverses maneres pomposes. M'agrada la salutació col·legial que he trobat aquest matí d'un amic del Club des Cent que us convidava a una aventura culinària en un vagó restaurant privat: «*Mon cher Camarade*».

En aquestes coses sempre estic dividit entre no voler ofendre i no voler perdre el temps. *Monsieur* és possible i digne i pot portar a *Cher Monsieur*.

O sigui que no us diré Moïse. I dir-vos Camondo sonaria estentori, com una salutació vociferada des de l'altra punta de la biblioteca o de la taula en un sopar. Sé que som parents per vies complexes, però això pot esperar. O sigui que us escriuré com a *amic*.

Ara veurem si ens entenem.

També se'm fa estranya la fórmula de comiat...

El comte Moïse de Camondo, *c.* 1890.

Benvolgut *amic*,

M'agradaria preguntar-vos sobre la catifa dels vents.¹ És al *grand salon*, l'àmplia sala d'estar, amb vistes al parc.

És una de les noranta-tres catifes teixides a la fàbrica Savonnerie entre el 1671 i el 1688 per a la galerie du Bord de l'Eau del Louvre. Aquesta és la que fa cinquanta. Els quatre vents inflen les galtes i bufen els seus llargs corns, i l'aire està enredat i embullat amb ràfegues de cintes i Juno i Èol. Hi ha corones i més trompetes i cascades de flors deliquescents i tot emmarcat amb fulles d'acant frondoses, i és or i blau, el color del vent al llarg dels molls de Gàlata, o a alta mar. És un teixit d'aurora, tonificant.

La catifa era més llarga la primera vegada que la vau trepitjar a casa dels Heimendahl—financers amics—a la rue de Constantine, i quan ells van tenir dificultats econòmiques els la vau comprar. Em plau descobrir que Charles Ephrussi us va ajudar a comprar-la perquè us coneixia i també els coneixia a ells, coneixia a tothom, era perfecte per a aquesta mena de tractes, encisador, i va fer que les coses arribessin a bon port. Charles és important per a mi, és el cosí que em va empènyer cap a les meves aventures.

I m'agradaria confirmar que us n'adoneu. Que us adoneu que camineu sobre l'aire.

Sobre una exhalació.

¹ Bertrand Rondot, «Bâtir une collection», a Marie-Noël de Gary (dir.), *Musée Nissim de Camondo. La demeure d'un collectionneur*, París, MAD, 2007, p. 87. De fet, Juno i Èol van desaparèixer en retallar la catifa.

La catifa dels vents a *le grand salon* i detall d'un peu de taula de finals del segle XVIII al musée Nissim de Camondo.

VI

Benvolgut amic,

Com que a fora és primavera parisenca, vull obrir totes les finestres de la vostra magnífica casa daurada.

I n'hi ha un munt. La façana de la rue de Monceau té set finestres d'amplada, dissenyades pel vostre arquitecte amb la sòbria elegància del Petit Trianon de Versalles, però encara més brillant és la banda del parc, amb quinze finestres, on la façana es converteix en dues ales que emmarquen una gran rotonda semicircular sostinguda per dues pilastres corínties. És una casa que no es pot entendre sense un plànol. I perdoneu-me l'al·legoria, però imagineu-vos només l'aire movent-se, recorrent totes aquestes habitacions i enfilant-se per l'escala sinuosa, aplegant els vents d'aquests quadres i tapissos i de la catifa dels vents. Potser no ha estat gaire encertat començar per la catifa daurada, però em fa goig ser aquí i suposo que volia escriure-us sobre el que teniu sota els peus: si ho puc entendre, em faré una idea més completa d'on vau començar.

He estat uns quants anys en la vostra companyia i trobo adient parlar dels inicis.

Vau néixer en una «casa de pedra» al número 6 del carrer Camondo de Galata, a Constantinoble,¹ i vau dedicar els vostres nou primers anys de vida a mirar cap al Bòsfor. Hi havia un «pavelló adjunt amb un oratori i banys, a l'altra banda del jardí d'hivern». És un origen prou revelador.

¹ Nora Şeni i Sophie Le Tarnec, *Les Camondo ou l'éclipse d'une fortune*, Arles, Actes Sud, 1997, p. 9-42.

No hi ha gaire gent que comenci en un carrer que porta el seu cognom. Ni de fet en un palau o *hôtel* o *palazzo*, ni en una casa amb oratori, però d'això ja en tornarem a parlar. És una qüestió delicada. La *pedra* tanmateix suggereix distinció. Després he descobert més coses, que tot Gàlata sembla que havia pertangut a la vostra família, i que el vostre avi és el responsable de les escales que més m'agraden del món, aquells sinuosos trams d'esglaons entrellaçats, respirant cap dins i enfora d'un coster. Durant molts anys vaig tenir sobre el meu torn de ceràmica una fotografia d'aquestes escales feta per Cartier-Bresson. Mirava amunt, amb les mans plenes d'argila, i pensava en *un altre lloc*.

Com que estic obsessionat per partir de zero, podríem començar per la pols: sé que la pols us preocupa.

El 20 de gener de 1924, en les «Instruccions i consells per als conservadors del musée Nissim de Camondo», escriviu:

Voldria que el meu museu es conservés impecable i es mantingués meticulosament net. No és una tasca fàcil, ni amb un personal de primera categoria, hi ha d'haver prou gent per fer la feina; però serà més fàcil gràcies a un sistema complet de neteja per aspiració que és barat i funciona de meravella. Com que és un sistema amb molta potència, aquest mètode de neteja no s'hauria de fer servir amb estores antigues, tapissos i sedes, però tot i així és molt beneficiós.

Casa vostra està molt neta, i ben proveïda de defenses contra la pols. No voleu que el temps canviï res, que la llum descoloreixi els tapissos, que la calor deformi els mobles xapats, el teginat, els terres de parquet, que la pols faci malbé la col·lecció. També us amoïna la humitat.

Els dies de pluja, el públic hauria d'entrar per les portes de ferro forjat de l'entrada coberta de vehicles que uneix el pati amb el carreró que dóna al boulevard Malesherbes. A la porta s'hi accedeix a través d'una àmplia zona pavimentada que es podria cobrir amb una estora i s'hi podrien posar paraigüers.¹

El mal temps ha de quedar a fora, les finestres han de quedar tancades. D'això n'hem de tornar a parlar més endavant.

¹ De Gary, *Musée Nissim de Camondo*, op. cit., p. 273.